

Gilányi Gabriella

Magyar Neumakatalógus*

Az 1970–1980-as években a magyar gregoriánkutatás nagyszabású felfedezésekkel lépett föl a középkori zenetörténeti kutatás nemzetközi fórumain, hogy a tágabb szakmai közönség előtt is bemutassa a külföldi

Gilányi Gabriella (Budapest) zenetörténész, az ELKH BTK Zenetudományi Intézete Régi Zenetörténeti Osztályának főmunkatársa, a MTA BTK Lendület — Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport tagja.

kollégák számára jórészt ismeretlen magyar forrásanyag vizsgálatának legelső eredményeit. E debütálásban a gregorián paleográfiának, azaz a középkori kódexekben fennmaradt hangjegyírások vizsgálatának főszerep jutott. A nevess külföldi paleográfusok által korábban félreértelmezett magyarországi kottairásokról Szendrei Janka adott pontos és érvényes képet, aki főképp azzal vívott ki elismerést, hogy azonosította az ún. esztergomi notációt, a középkori gregorián íráskultúra egyik (elfogulatlanul is) legszebbnek, legkorszerűbbnek ítélt vonalrendszeres hangjelzését. A kotta legelemibb alkotórészéig, a neumáig visszabontott, az apró részletekre is kiterjedő, rendszeres elemzőmunkájával Szendrei minden kétséget kizáróan bizonyította, hogy az esztergomi notáció önálló hangjegyírás volt, és nem a délnémet monasztikus íráshagyományok, pl. a vele összefüggésben gyakran emlegetett klosterneuburgi hangjelzés változata vagy alárendeltje: a párhuzamos szerkezetek mellett az elemzések rávilágítottak a kétféle notáció egyértelmű különbségeire is.¹

Szendrei az önálló magyar notációfajta kialakítását hazai talajon, a magyar érseki székhelyen, Esztergomban képzelte el, s a székesegyházhoz kapcsolódó fejlett XII. századi zeneelméleti iskolát látta mögé, amelynek létrejöttét a magyar papok XII. századi francia peregrinációival kötött össze.² Úgy vélte, hogy az esztergomi notációt a főpapság Párizsban műveltséget szerzett tagjai dolgozhatták ki a XII. század második felében, s ennek eredményeképp a kottamásolók egy gondosan kiválogatott, sajátos neumajelkészletet írhattak rá Arezzói Guido vonalrendszeres szisztémáira. Noha legfrissebb kutatásaink szerint a magyar notáció jelkészletének kialakulása ennél hosszabb és bonyolultabb folyamat lehetett, az bizonyos —a korai neumakészletek is erről tanúskodnak—, hogy a magyar főpapság franciás műveltsége, igényessége jelentős befolyást gyakorolt a zenei íráskultúra magyarországi fejlődésére, mondhatni e hatásnak köszönhető, hogy a XII. század elejére kikristályosodott a végső

* A jelen írás a Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport (LP-2019-2-2020) és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Lásd SZENDREI Janka: *Középkori hangjegyírások Magyarországon*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1983. 38–41. (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 4)

² Lásd MEZEY László: *Deákosság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979. 136–143.

esztergomi neumarendszer, ahogy arról a Pray-kódex második kottarétegének notációi minden kétséget kizáróan tanúskodnak.

Az esztergomi hangjegyírás valódi értékét Szendrei Janka ismerte föl: a hazai neumaösszetétel részelemeit együtt kizárólag a középkori Magyarország kézírataiban lehet dokumentálni. Ma is érvényes a megállapítás: ha egy gyűjteményben olyan kottás kódextöredékre bukkanunk, amelynek dallamait ezzel a jelválogatással jegyezték le, bizonyosak lehetünk abban, hogy esztergomi kőtődésű forrással van dolgunk. E könnyen azonosítható neumakészletet külföldön nem írták, így tévedhetetlen proveniencijelzőként használható a forrásfel-tárások során.

Szendrei módszeres hangjegyírás-elemzésének eredményei 1983-ban nagy-szabású monográfia formájában öltöttek testet *Középkori hangjegyírások Magyar-országban* címmel, s hamarosan elkészült a mű külföldi kutatók figyelmébe aján-lott német fordítása is.³ E gregorián paleográfiatörténet máig viszonyítási pont a hazai és nemzetközi gregoriánkutató közösség, de a medievisztikai társszak-mák számára is, hiszen a szerző nagy szakmai tudással, óriási forrásismerettel kalauzol minket végig a kéziratok mögött felsejlő egykori másolóműhelyeken.

Az összefoglalás ezen formája azonban a mai kutatási lehetőségek felől nézve hiányérzetet kelt, több okból is. Egyfelől azóta örövendetesen gyarapodott a feltárt hazai források köre teljes forrásokkal, de további, korábban hozzáférhe-tetlen vagy ismeretlen erdélyi, felvidéki kéziratokkal s rengeteg kódextöre-dékkal, amelyek vizsgálatával Szendrei még nem számolhatott, ahogy nem számolhatott a nagy összegző fejezeteket átíró, azóta megfogalmazható újabb eredményekkel sem. Másfelől e monográfia is küzd a korabeli zenei paleográ-fiai elemzés gyermekbetegségével: a tömény szöveg mellől nagyon hiányzik a kotta, a kódexfóliók látványa, a kéziratbeli kikereshetőség lehetősége és a tár-gyalt hangjelzések alkotórészeinek ezzel szoros összefüggésben álló bemuta-tása, pl. neumaszószedetek kiírása a források anyagából. Bár gyönyörködhe-tünk Szendrei Janka gondos, kézzel írt összefoglaló táblázataiban, de ezek és a kötet végén álló, sokszor alig olvasható fekete-fehér fotók, amelyek ráadásul csak válogatást kínálnak az olvasó számára, részleges kiegészítései a leírtaknak, teljes áttekintéssel nem szolgálnak. Abban semmiképp nem bízhatott a szerző, hogy az érdeklődő majd könnyedén hozzájut az eredeti kézirathoz az általában elzárt külföldi őrzőhelyeken.⁴ Mindennek következtében a monográfia nehéz olvasmány még a beavatottaknak is.

A notációtörténeti kiegészítés és középkori kottairások áttekintő, szélesebb közönségnek szánt, teljesebb körű bemutatása kimondva-kimondatlan a kö-vetkező kutatói nemzedékekre szállt, rábízva a megoldást a jövő fejlettebb technikai lehetőségeire. Szerencsére nem telt el túl sok idő a szálak felvételéig: a digitális korszak egyre kifinomultabb bemutatkozási lehetőségeket kínál

³ SZENDREI Janka: „Die Geschichte der Graner Choralnotation”, *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungariae* 30. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988.

⁴ Csehszlovákia és Románia területén többnyire zárva maradtak a kapuk a magyar kutatók előtt.

a gregoriánkutatás különféle részterületeinek. A zenei paleográfia és az informatika frigyére azonban csak nemrégiben kerülhetett sor, jóllehet e terület az összes többihez képest sokkal látványosabban tudja felhasználni az online felületekben rejlő lehetőséget, új publikációs formákat. Ma már látjuk, hogy a kéziratokból élénk táruló gregorián hangjegyek rendszerezett, online bemutatására is van mód, apró digitális fotórészletek alapján kialakíthatunk neumákat közlő felületeket és adatbázisokat, amelyek rekordjai —egyéb adatgyűjteményekhez hasonlóan— kereshetők, listázhatók, összevethetők. Meghatározott szempontok szerint tehát az összes hazai eredetű forrásunk és kottánk bedolgozható egy ilyen rendszerbe, s a kirajzolódó egyezések-különbségek lehetőséget kínálnak az újonnan előkerült források zenei írástípusainak, hagyományainak azonosítására, s mindezek alapján a változatok, típusok szétválogatására.

Ezen előzmények után született meg egy online *Magyar Neumakatalógus* ötlete, amely adatbázisba gyűjti a legjellegzetesebb neumaformákat, vagyis láthatóvá teszi minden egyes forrás virtuális kotta-ABC-jét. Az első lépés az adatbázis-szemponrendszer kialakítása volt, majd tesztként feldolgoztam a legfontosabb hazai gregorián kódexek notációit, azokat, amelyek kottái valamiképp az esztergomi jelválogatás valamelyik kronológiai típusához kapcsolódnak:⁵ erre első sorban a *Gotizáló hangjegyírások Magyarországon a közép-európai gregorián források tükrében* című, 2019-ben lezárult, Bolyai-ösztöndíjas projekt teremtett lehetőséget. 2019-ben aztán a Czagány Zsuzsa vezette Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport vette szárnyai alá a hazai zenei paleográfiai kutatásokat a Katalógus tervével együtt, így 2020-ra végre a virtuális térben is megvalósult a régóta dédelgetett terv.

*

A Katalógus részletesebb bemutatása előtt még két aspektust emelnék ide, és ezzel a nemzetközi gregoriánkutatás keretei közé helyezném át a projekt bemutatását.

A zenei medievisztika jelenlegi területei közül a gregorián paleográfiai vizsgálat, a kottás kódexekből feltáruló hangjegyírások elemzése izgalmas időszakát éli. Ez szorosan összefügg azokkal a nagyszabású felfedezésekkel, amelyek egy új forrásterületet emeltek a gregoriánkutatás fókuszába itthon és külföldön: az általunk is nagy erővel vizsgált kottás kódextöredékeket. Élénk szakmai versengés látszik kibontakozni a gregoriánkutatást művelő országok között, vajon az utolsóként kiaknázható jelentős középkori forráskincsből hol található a legtöbb-legértékesebb, elég felkészültek-e a kutatók, azaz képesek-e eredményesen azonosítani a lappangó anyagot. Nem túlzás azt állítani, hogy az utóbbi idő-

⁵ A forrásokból négy idevágó notációcsoport rajzolódik ki: 1. a XIV. századi kalligrafikus esztergomi notáció, 2. az esztergomi neumaszerkezeteket őrző XV. századi gótikus keverékhangjelzés, 3. a XV. századi hagyományörző műhelyek hangjegyírásának jelkészlete, végezetül 4. a középkor végi kurzív esztergomi kottaforma legjellemzőbb neumasorai.

ben kialakított hazai zenei töredékvizsgáló módszer, melynek részletei a Fragmenta-weboldalon ismerhetők meg,⁶ a nemzetközi gregoriánvizsgálatok élvonalába emelték a Digitális Zenei Fragmentológia kutatócsoport tevékenységét.

A Magyarországról fennmaradt, részben ma is könyvborítók formájában (in situ), részben az Országos Széchényi Könyvtár Fragmenta Codicum Műhelyének köszönhetően lefejtve elérhető kottás kódextöredékek nemzetközi összehasonlításban is jelentékeny, változatos korpuszt képviselnek. Érthető, miért vár sokat e területtől a jelentős forráshiányokkal küzdő magyar középkori zenei kutatás, ezen belül különösen a gregorián paleográfia, amelynek a töredékek —az elemző módszerek közül talán egyedülként— többnyire a teljes kódexszel megegyező értékű, azokkal szinte egyenrangú források, hiszen gyakran elég egyetlen fóliórészlet a vizsgálatok elvégzéséhez, a következtetések levonásához.

Az elmúlt időszakban több száz töredékes forrás kottaírását elemeztük hazai és külföldi gyűjteményekben. A munka rávilágított, hogy a középkori magyar notációhagyományok egykor pókhálószerűen bonyolult rendszere ma már sokkal részletgazdagabban rekonstruálható, mint akár a közelmúltban. Lezárt-nak tűnő tématerületekhez, pl. az esztergomi notáció eredetelméletének kérdéséhez is hozzá lehet —és hozzá is kell— nyúlni. Belátható időn belül tehát nem csak indokolt, de szükségszerű is lesz a felduzzasztott forráskorpusz vizsgálatából nyert legfrissebb tapasztalatok összegzése, végső soron Szendrei Janka 1983-as magyar hangjegyírás-történetének kiegészítése-újraírása. Az ide vezető úton a Neumakatalógus fontos mérföldkő, egyszersmind példatár, amely hivatkozási felülete lehet az új monografikus munkának is.

Távlati tervünk másik pillére az az új közép-európai gregorián paleográfiai terminológia kialakítása, amelynek megfontolásait és első eredményeit 2020-ban publikáltuk,⁷ és azóta e tanulmány angol változata is elkészült,⁸ sőt, az alrendszer még az utóbbi időben is tovább finomodott. Szükségesnek tűnt ugyanis a közép-európai notációtípusok fő- és alkategóriáinak újragondolása. Egyfelől magukat a terminusokat kellett alkalmassá tenni a jelenségek árnyalt, többszintű megragadására, úgy, hogy összehangoljuk őket a már meglévő, nemzetközileg elfogadott szaknyelvi kifejezésekkel. A magyar zenei középkorkutatásban meggyökerezett notációnevek sajnos nem mindig pontosak, a régi kategóriák némelyike —ilyen a csendes műhelykonszenzuson alapuló metzigót gyűjtőnév— nem vált elfogadottá nemzetközileg, a külföldi kollégák sokszor nem értik, miről beszélünk. E vonakodás jogos, okait el kell fogadnunk, terminusainkat tehát korrigálni szükséges, hogy azok a közép-európai keveréknotációk összetételét, típusát, származási helyét, bizonyos esetekben korát is világosan tükrözzék.

⁶ Lásd fragmenta.zti.hu/digitalis-zenei-fragmentologia/, 2021. 09. 07.

⁷ GILÁNYI Gabriella: „Új források, új terminológia, új távlatok. A hazai gregorián paleográfiai kutatás napjainkban”, *Magyar Zene* LVIII (2020) 144–161.

⁸ „Hungarian notated codex fragments and musical paleography. Terminology and perspectives”. A szöveget Roman Hankeln lektorálta. Kézirat.

A Magyar Neumakatalógus természetesen nem fedi, nem is fedheti le a teljes magyar forrásanyagot, egyelőre az esztergomi notáció és az abból leszármazott kottairás-változatok vizsgálatát tűztük ki célként. Feldolgozásunk tehát a középkori Regnum Hungariae területén működő szkriptóriumok műveit elemzi. Ebbe beletartoznak a hazánk késő középkori, nemzetközi jellegű, kivitelezésben tartalomban idegenebb színezetű liturgikus zenei kódexei és kódextöredékei a XVI. századig, sőt, a retrospektív források esetén a XVIII. Századig bezárólag, minden olyan kézirat, amely —ha olykor csak részlegesen is— hagyományos íráselemeket mentett át. A kódexek első notációja mellett természetesen az utólagos használati hangjegyírások elemzésére is sort kell keríteni.

*

A honlap, amely a neuma.zti.hu (vö. neuma.hu, neume.hu) címen érhető el, és a háttéradatbázis kettős célt szolgál. Egyfelől kutatás alá szeretnénk volna vonni valamennyi hazai eredetű hangjelzett kódex és kódextöredék kottaképét, s bemutatni e kottaképek jellegzetes alkotóelemeit egy egyöntetű kritériumrendszer alapján, amely rendszerezetten tárja a kutatók s érdeklődők elé az adatokat. Másrészt arra törekedtünk, hogy a kezdeményezés lehetőséget teremtsen a hazai forrásokban rejtőző kottairások, íráselemek részletes összevetésére és az analógiák alapján a középkori magyar kottairóműhelyek feltérképezésére, elkülönítésére, jellemzésére.

Középkori zenei forrásanyagunk sajátsága, hogy hazai szkriptóriumokból szinte csak gregorián notációk maradtak fenn, tudvalevő, hogy az a néhány töredékes kézirat, amely menzurális kottával íródott, vagy külföldi eredetű (pl. az Egyetemi Könyvtárban őrzött töredékek),⁹ illetve a késő középkorban megerősödő peremvidéki, soknemzetiségű városok uzuális gyakorlatának anyaga,¹⁰ általában nem professzionális körülmények között készült hangjelzés.

Az adatbázisban a gregorián ének legkisebb építőköveit, az ún. alapneumákat helyeztük el forrásonként, a facsimile-fotóanyag jellemző, jól olvasható, kis kivágatai formájában. Egy neumát több helyzetben (pl. szekund és terclépésben is) láthatunk, hogy minél teljesebb legyen a bemutatás, és minél pontosabb a hangjegyváltozatokról szerezhető benyomás.

A *Projektről* menüpont *Mit nevezünk neumának* fejezetcíme alatt olvasható az alapvető gregorián hangjegyek ismertetése, azoké a kottairásjeleké, amelyek a katalógus rendszerének alapjául szolgálnak. Az alapjelek mellett a középkori

⁹ Lásd Ladislaus MEZEY [MEZEY LÁSZLÓ] cum sociis in opere Adriana FODOR, Editha MADAS, Tünde WEHLI, Iosepho TÖRÖK, Paulo TIMKOVICS, Gabriele SARBAK, Zoltano FALVY, Petro ERDŐ: *Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca Universitatis Budapestinensis*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1983. Fr. I. m. 297–299. (Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae I/1)

¹⁰ Lásd pl. Zsigmond-kori töredék (OSZK Clmae 534): SZENDREI Janka: *A magyar középkori hangjegyes forrásai*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1981. 43 és F 650. (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 1)

táblázatok is tartalmaznak még neumaösszetételeket, ún. ligatúrákat, amelyekben több neuma, azaz háromnál több hang (akár öt-hat) kapcsolódhat össze — rendszerünkben a legjellegzetesebb neumakapcsolatokat is kigyűjtöttük a forrásokból. Neumakatalógusunk nem csak az alapjeleket, de a kotta járulékos elemeit is megragadja, ismerteti a kottavonalak, keretvonalak színét, számát, megjeleníti a kulcsokat, egyes liquescens-jeleket és a custost. Ezek a részletek is támpontként szolgálnak a notáció jellemzése során.

Ebből az aprólékos válogatásból végeredményben kirajzolódik a feldolgozott középkori magyar kottás kéziratok zenei írásjelkészlete. Az adatbázisban jelenleg kb. 131 forrás 155 notációjának valamennyi jellemző kottaeleme szerepel. Ezt egészíti ki az önmagában is tartalmas, minden eddiginél teljesebb magyarországi gregorián forrásjegyzék (N.B. az esztergomi notáció emlékei), könyvészeti, kodikológiai, zenei paleográfiai adatokkal és meghatározásokkal, jelzetekkel, pontos gyűjteménynevekkel. A továbbiakban még legalább ugyanennyi tétellel bővíthet a források köre, egyfelől az új feltárások révén, másfelől —mint már említettük— a feldolgozott kéziratok utólagos hangjelzéseivel, vagy akár a korai újkori (katolikus és protestáns) kottás kéziratok retrospektív hangjegyírásaival.¹¹

A 156 kottairással több ezer kivágot és adatközlő cellaadat került be az adatbázisba, amelyek rögzítését jómagam végeztem (a kialakítás során felmerülő problémák azonnali megoldása miatt ennek egy kézben kellett összpontosulnia), de a jövőben az adatfeltöltést fiatal kollégák is segítik. Jóllehet sokan beszélnek manapság neumafelismerő szoftverekről, egyelőre nincs arra példa, hogy egy ilyen program hatékonyan működhessen; véleményem szerint később sem lesz képes valamiféle mesterséges intelligencia kitölteni a Neumakatalógus munkatáblázatait, pl. kiválogatni a forrás milliónyi pes neumája közül a legszemléletesebbet, legjellemzőbbet. Valójában ez a folyamat, a *válogatás* jelenti a tényleges aprómunkát, amely egyúttal értékes elmélyülés a vizsgáló számára, hiszen a teljes magyar forrásanyag zenei paleográfiai elemzésének tapasztalata végül olyan rálátást kínál a teljes anyagra, olyan látásmódot és vizuális memóriát alakít ki, amelyhez másféle, könnyebb úton nem juthat hozzá a kutató.

A Magyar Neumakatalógus kétnyelvű, vagyis mind a tanulmányrészek, mind az adatbázis-felületek megjelennek angolul is.

A honlap emblémája egy pálos forrásból kiemelt pes subbipunctis.¹² Azért a XV. századi pálos eredetű változatot választottuk, mert ennek kivételesen

¹¹ Az adatbázis neumaképeit Ádám Adrienn gondozta. A rendszer programozása Kemecsei Zsolt munkája, aki egy hagyományos adatbázis köré épített fel egy keretrendszert. A keretrendszer egy Google-táblázattal kapcsolódik össze, közvetlenül ebbe kerülnek bele a rekordok. Az online táblázatos adatbevitelt, amelybe a metaadatok kerülnek, kiegészíti a neumakivágot-táblázat, amelyből aztán az adatbázis vizuális elemei lesznek.

¹² A magyarországi Cantus Planus-konferenciák pes subbipunctis neumaösszetételére szándékosan esett a választás, remélve, hogy nosztalgikus érzéseket ébreszt, mindenkit emlékeztet a gyülekezők, konferenciakirándulások, repülőtéri vendégvárások jelzőtábláira, amelyeken ez az embléma szerepelt. Emellett a hazai kutatás folytonosságát is szeretnénk volna jelezni vele.

esztétikus kottaképe, mértani pontosságú rombusz alakú hangjegyei, kötött szerkezetei és a régi függőleges írásirány az esztergomi notáció igényes kottaképét idézik föl. A magyar alapítású szerzetesrend elévülhetetlen érdemeket szerzett az esztergomi notáció több évszázados fenntartásában, nem is szólva arról, hogy a különleges, dupla ponttal indított climacus-neumaösszetétel a pálos, egyszersmind az esztergomi kottakép egyik legizgalmasabb, legszembetűnőbb eleme, s így alkalmas szimbólumnak véltük a katalógus számára.

A weblap menürendszere elsőként a projekt céljait, illetve a honlap felhasználási lehetőségeit ismerteti *A projektről* és a *Tájékozódás a honlapon* címmel. Ez a két menüpont tehát elméleti-gyakorlati bevezető a honlap használatához.

A *Források* fülre kattintva megjelennek a feldolgozott kéziratok: RISM-jelzettel, könyvműfajjal, műhelynévvel, illetve, ha kódextöredékről van szó, a forrás töredékességének jelzésével. A kéziratok tetszőlegesen rendezhetők ABC-sorrendbe típus, név, RISM-jelzet, kor, proveniencia, notáció, könyvtár szerint. A kiválasztott forrásnévre kattintva megjelenik a kézirat összes adata és a notációra vonatkozó megállapítások. Fontosnak tartottam olyan linkek megjelenítését is, amelyek útvonalat kínálnak a kiválasztott forrás képanyagát teljes egészében közlő honlapokhoz.¹³

A kéziratok adatai alatt található meg a honlap legfontosabb része, a „neuma-szószeret”: az adott kézirat teljes zenei írásjelkészlete. Nyolc alapneuma, a jellegzetes neumaösszetételek, kulcsok, custos, azaz a fontosabb kiegészítő jelek. Minden neumakép nagyítható a kurzor irányításával, így a részletek még közelebbről tanulmányozhatók. A forrás hangjegykészlete után egy rövid áttekintő kivágat szerepel az adott kéziratból, hogy felvillantsuk a szöveg- és kottairás egységét is.

A *Neumák keresése* alatt a meghatározott paraméterek szerint sorba rendezett forrásokból először kiválaszthatjuk bármely neumafajtát, majd forrástípus, RISM-jelzet, könyvtár, kor, proveniencia, notáció, numerus meghatározásával szűkíthető az emlékek találati listája. Az ún. numerusok egy részét Szendrei Janka 1981-es forráskatalógusának nagybetű + szám megjelölései adják (C = teljes forrás, M = misszále, F = fragmentum). Ez utóbbit, tehát az F-es jelzeteket számozta tovább a Fragmenta-honlap az újabb töredékek esetében, és e számokat jeleníti meg a Neumakatalógus is, hogy a lehető legszorosabbra fűzzük a két rendszer kapcsolatát. A szűrési paraméterek beállítása után a teljes listából kiemelhetők a keresett neumák, melyek ezután a képernyő jobb oldalán nagyításban is megjelenhetnek egymás mellett, így egymáshoz viszonyítva tanulmányozhatók.

¹³ Töredékek esetén az útvonal a *Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis* weboldalra kalauzol, ahol az adott forrás teljes fotóján kívül a kézirat tartalmának részletes, sokszor tanulmány-színvonalú elemzése is szerepel. A legtöbb forrást —egyúttal színes digitális fotót— az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár korszerű és gazdag honlapjának, valamint a szlovák *Early Music Database* weboldalnak köszönhetjük.

A Neumakatalógus egyik leglátványosabb felülete az *Áttekintő táblázat*, amely valamennyi feldolgozott forrás összes neumáját meg tudja jeleníteni — az impozáns táblázatnak minden részlete, neumája nagyítható. A forrásnévre kattintva itt is megjelenik a kéziratra vonatkozó teljes leírás. Még ez a nagy táblázat is kereshető: egyfelől egy legördülő sávból kijelölhetjük, milyen szempontok szerint szűrjük a megjelenített forrásokat, másfelől a találatok listája is meghatározott rendbe állítható. Ha egy új töredék jelkészletét rögzítjük a rendszerben, azonnal összevethetjük más források jelkészletével: két gombnyomással előtünk áll akár valamennyi pálos kottaírás összes alapneumája. Ugyanígy a neumakatalógus segítségével azonosítottunk nemrégiben egy különleges esztergomi notációval írott premontrei töredékcsoportot,¹⁴ illetve egy meghatározott északnyugat-magyarországi kottaíróműhely alkotásait.¹⁵

*

Kezdeményezésünk nemzetközi szinten is egyedülálló, s jóllehet igen színes a gregoriánkutatáshoz kapcsolódó projektek jelenlegi palettája az online térben, a paleográfia még mindig mostohagyermeknek tűnik: hasonló neumagyűjteményről a világban egyelőre nincs tudomásunk. A projektet a Cantus Planus kutatócsoport 2021. július 28-i kutatói fórumán mutattuk be nagy sikerrel, ahol a kezdeményezés felkeltette a DACT (Digital Analysis of Chant Transmission) projekt vezetőinek érdeklődését is.¹⁶ Ez talán a legfontosabb gregoriánkutató online projekt a világhálón, amelynek zászlóshajói a Cantus Database és a Cantus Index, igen nagy elismerést jelent, hogy e partneri együttműködés része lehet a Magyar Neumakatalógus is.

Weboldalunkkal nemcsak a hazai és külföldi gregoriánkutató kollégák érdeklődésére számítunk, hanem a társtudományok művelőire is, reményeink szerint megkönnyíti munkájukat a kottaírások labirintusában való tájékozódás. A kottaírás vizsgálata teljes egyetértéssel a zenetudomány alá sorolandó kutatási ág volt a múltban is, amelynek művelése a közös tématerületekkel ellentétben nem oszlott meg a középkorkutató társszakmák között, kizárólag a zenetörténész kompetenciája. A honlapon megjelenített elemzőmunkáinkkal tehát segítünk a liturgiátörténész, a középkori irodalomtörténész, művészettörténész, egyházzénész munkáját. Természetesen a szélesebb közönség, minden érdeklődő figyelmére is számítunk, hiszen kezdeményezésünk minden eddigénél részletgazdagabban mutatja meg a magyar középkor zenei írásbeliségét, bevilágít a kódexeket létre-

¹⁴ A töredékcsoportról összefoglalóan lásd GILÁNYI Gabriella: „Magyar hagyomány, rendi hagyomány, politika. A «főköltős atyafiak» zenei írásbelisége a 16. századi Magyarországon”, *Magyar Zene* LVII (2019) 357–369.

¹⁵ A nagyszombati műhely gondolatát elsőként a Szendrei Janka születésnapja tiszteletére rendezett *Resonemus pariter* konferencián vettem fel „Esztergomi kódexsorozataink új Graduale Strigoniense-töredékek fényében” című előadásomban (BTK Zenetudományi Intézet Bartók Terem, 2018. november 15.).

¹⁶ Lásd dact-chant.ca/, 2021. 09. 07.

hozó másolóműhelyekbe, ahol képzett notátorok rótták fáradhatatlanul soraikat. Analitikus-szintetikus megközelítésmódunk mindenkit az adatok interaktív egymás mellé állítására, összevetésére hív, legyen szó egy egész forráscsoport összes írásjeléről, vagy csak egyetlen kódex egy neumájáról.

*

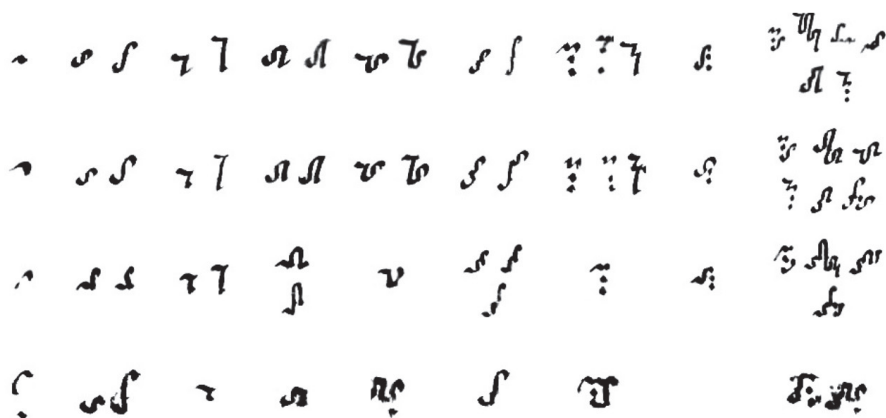
Köszönetemet fejezem ki a Digitális Zenei Fragmentológia Lendület Kutatócsoportnak, mindenekelőtt Czagány Zsuzsának, hogy barátsággal, bátorítással, szakmai segítséggel támogatta a Neumakatalógus megvalósítását. Hálás vagyok a szűkebb csapatnak, Ádám Adriennek és Kemecsei Zsoltnek a projekt fantáziadús megvalósításáért, a sok javaslatért és a nagyszerű távlatért, amelyet a közös munka a gregorián paleográfiai kutatás területén megnyitott.

HUNGARIAN NEUME CATALOGUE

Notation Signs in Medieval Hungary

ABOUT the PROJECT NAVIGATION SOURCES SEARCH for NEUMES OVERVIEW IMPRESSUM MAGYAR

HUNGARIAN NEUME CATALOGUE

Notation Signs in Medieval Hungary

ABOUT the PROJECT	NAVIGATION	SOURCES	SEARCH for NEUMES	OVERVIEW	IMPRESSUM	MAGYAR
-------------------	------------	---------	-------------------	----------	-----------	--------

Sort order:

Type of source ▼

Filtering parameters:

Type of source

RISM

Collection

Date

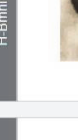
Provenance

Notation

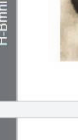
Numerus

Search neume type:

Scandicus ▼

Source	Neume
A-GÜ 4/4 etc. ANTIHONALE <i>Antiphoner (fragment)</i>	
H-Bs Fr. I m. 87 etc. ANTIHONALE <i>Antiphoner (fragment)</i>	
H-Bmml F 15 Prot 27 etc. ANTIHONALE <i>Antiphoner (fragment)</i>	
H-Bmml E 159/165 etc. ANTIHONALE <i>Antiphoner (fragment)</i>	
H-Ba T 8; H-Bmml E 159; 1570/20 ANTIHONALE <i>Antiphoner (fragment)</i>	

A-GÜ 4/4 etc.

H-Bs Fr. I m. 87 etc.

H-Bmml F 15 Prot 27 etc.

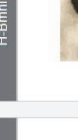
H-Bmml E 159/165 etc.

H-Ba T 8; H-Bmml E 159; 1570/20

H-Bmml F 15 Prot 27 etc.

SK-BRa EC Lad. 6

CZ-Ps DE I 7; H-Bu Fr. I m. 285

H-Bu Fr. I m. 221

 HUNGARIAN NEUME CATALOGUE
Notation Signs in Medieval Hungary

ABOUT THE PROJECT			NAVIGATION		SOURCES		SEARCH FOR NEUMES				OVERVIEW		IMPRESSUM		MAGYAR		
Sort order:	Type of source	Filtering parameters:															
		Type of source	Type of source	RISM	Collection	Date	Provenance	Notation	Numerus	Reset	Apply filters						
Source	Punctum	Pes	Clivis	Torculus	Porrectus	Scandicus	Climacus	Cephalicus	Strophicus	Pes subtip.	Combinations	Clefs	Custos				
A-GÜ 4/4 etc. ANTIPHONALE Anipho ^{ner} (fragment)																	
H-Bs Fr. I. m. 87 etc. ANTIPHONALE Anipho ^{ner} (fragment)																	
H-Bmml F 15 Prot 27 etc. ANTIPHONALE Anipho ^{ner} (fragment)																	
H-Bmml E 159/165 etc. ANTIPHONALE Anipho ^{ner} (fragment)																	
H-Ba T 8; H-Bmml E 159; 1570/20 ANTIPHONALE Anipho ^{ner} (fragment)																	
sine siglum ANTIPHONALE Anipho ^{ner} (fragment)																	

ABSTRACT

Hungarian Neume Catalogue

This article is about the Hungarian Neume Catalogue website (neuma.zti.hu), a new online project of the 'Momentum' Digital Music Fragmentology Research Group of the Hungarian Academy of Sciences at the Institute for Musicology, ELKH Research Centre for the Humanities in Budapest, which was launched at the end of 2020. The aim of the initiative was to provide a comprehensive picture of the chant notations of medieval Hungary using modern digital tools. At the moment, the project focuses on sources written in (or in any way related to) the so-called Esztergom notation.

The idea behind the system is to create a collection of Hungarian neumes based on digital photographs of the codices, and through this to capture a virtual notation alphabet of each source. The neume sets allow various comparisons in the field of musical paleography. Analogies reveal sub-traditions, even workshops, while divergences distance musical writings (and sources) from each other. The website also helps identify and link the most recently discovered Hungarian codex fragments to a geographical location or institution. In this paper, I summarise the main features and perspectives of the website.

külső lektor/external referee: Dr. Czágány Zsuzsa/Zsuzsa Czágány PhD, ELKH BTK Zenetudományi Intézet, Zenetörténeti Osztály/Eötvös Loránd Research Network, Research Centre for the Humanities, Institute for Musicology, Department of Early Music History
belső (szerkesztőségi) lektor/internal referee: Dr. Déri Balázs/Balázs Déri PhD

Gabriella Gilányi (Hungarian: Gilányi Gabriella) studied musicology (MA 2001, PhD 2007) at the Liszt Ferenc Music Academy (a state university) in Budapest, Hungary, is a senior research fellow at the Department of Early Music at the Institute for Musicology, ELKH Research Centre for the Humanities in Budapest. She is currently a full-time researcher at the 'Momentum' Digital Music Fragmentology Research Group. Her research field includes medieval music history, plainchant studies, reception of post-Tridentine chant repertories in Hungary. Recently, she has been mostly engaged in musical fragmentology and music paleographical studies. (gilanyi.gabriella@abtk.hu)